

Η συμμετοχή σε μια συζήτηση περιορίζει το εύρος της διαπραγμάτευσης του ζητήματος και αποδυναμώνει τον ορίζοντα της εμβάθυνσης στη γενεαλογία του. Ωστόσο, υπηρετεί μίαν άλλην ανάγκη: εκείνη που θέλει να επισημάνει, να προειδοποιήσει, να προετοιμάσει το έδαφος. Είναι σαν να στέλνει κανείς σύντομα μηνύματα, να κάνει νοήματα προειδοποίησης, να τοποθετεί οδοδείκτες, να θέτει ερωτήματα. Τα τελευταία με ενδιαφέρουν περισσότερο, και σε αυτά θα ήθελα να περιοριστώ, με την ελπίδα, ότι τώρα, που ένα ακόμη έτος Καβάφη φτάνει στο τέλος του, η εποχή θα μπορέσει να βρει ορισμένα σημεία εκκίνησης για να συζητήσει εκ νέου το καθαφικό έργο.

Ερώτημα πρώτο: Δεν χρειάζεται να επαναφέρουμε στο προσκήνιο την παλιά διαμάχη για τη σχέση της βιογραφίας του συγγραφέα με το έργο του. Δεν έχει πια πολλούς υποστηρικτές η άποψη που εξετάζει το δεύτερο καταφεύγοντας στην πρώτη. Είναι αλήθεια ότι πολλά παλικάρια της φιλολογίας και της κριτικής έχουν σφαγεί στην ποδιά της αιτιοκρατικής σχέσης ανάμεσα στα δύο: μια άσκοπη θυσία που άφησε μόνο γραφικές πληροφορίες και νόστιμα ανέκδοτα να συνωστίζονται στις παρυφές του έργου. Η βιογραφία, ωστόσο, που περιλαμβάνει και στοιχεία για την εποχή του συγγραφέα, την προσωπικότητά του και τη διαχείριση της δημιουργίας του, επηρεάζει με άλλους τρόπους την ερμηνεία, ακόμη και όταν αυτή προσεγγίζει τα κείμενα από διαφορετικά μονοπάτια, μακριά από τις μυθοπλασίες για τον συγγραφικό βίο. Αυτό συμβαίνει γιατί η ερμηνεία, η ανάγνωση, η κριτική, η ανάλυση δεν είναι ποτέ ουδέτερες, απομονωμένες και απόλυτα αυτοσύνειδες πράξεις. Ακόμη και όταν δεν στηρίζονται στο βιογραφικό υλικό, αυτό έχει διαποτίσει το ιστορικό έδαφος κι έτσι, συχνά, υπεισέρχεται στις προϋποθέσεις σαν αυτονόητη συνθήκη του ίδιου του έργου. Στην περίπτωση του Καβάφη επομένως: σε ποιο βαθμό και με ποιον τρόπο η βιογραφία επηρεάζει το έργο της κριτικής, σε σημείο μάλιστα που αυτά τα δύο να συντηρούνται σε κατάσταση διαρκούς αλληλοπεριχώρησης; Πόσο πρέπει, μια τέτοια αθόρυβη ανάμειξη, να την καταστήσουμε αντικείμενο της αναγνωστικής αυτογνωσίας;

Ερώτημα δεύτερο: Ανάμεσα σε άλλες σημαντικές καθαφικές θεματικές, η θεματική του ερωτισμού κατέχει κεντρική θέση. Ενέχεται σε αυτή μια ιδιωματική θεώρηση του σώματος που με τη σειρά της επεκτείνεται στις ανάγκες της σάρκας όπως μετασχηματίζονται στη

γλώσσα της επιθυμίας. Αυτό είναι αναμφισβήτητο. Ο ποιητής έχει καταστήσει την υπόθεση του «ερωτικού» σημαντική για την ποίησή του και δεν υπάρχει τρόπος να αποφύγουμε την αναμέτρηση μαζί της. Αναμφίβολα γύρω από αυτή την υπόθεση περιστρέφεται ένα λεξιλόγιο, μια ρητορική, που δεν ταυτίζεται με την αντίστοιχη της εποχής μας. Κάτι τέτοιο είναι αυτονόητο για καθετί που έρχεται από το παρελθόν, γι' αυτό μετά τον Νίτσε, και με τη μεσολάβηση του Φουκώ, έχουμε μάθει ότι μόνο με τη διαμόρφωση μιας γενεαλογίας των εννοιών και των όρων που διέπουν έναν λόγο (discours) μπορούμε να αναδείξουμε το ίχνος του χρόνου, όπως αναγνωρίζεται από τη δική μας εποχή, κι έτσι να αποκαταστήσουμε αναλογίες, να αναδείξουμε συσχετισμούς και να προχωρήσουμε σε μια διάγνωση-πρόταση. Έχει γίνει αυτό με τον Καβάφη ή μήπως η κατεστημένη καβαφική συνεχίζει να πιστεύει ότι ανάμεσα σε μας και στον ποιητή δεν υπάρχει τίποτε άλλο παρά η απόλυτη αδιαμεσολάβητη διαφάνεια και η αχρονία της εφησυχασμένης ανάγνωσης; Με άλλα λόγια: με ποιο λεξιλόγιο, με ποια επίγνωση της ιστορικότητας του λόγου, με ποια ερμηνευτική ρητορική, ασχολούμαστε με το ερωτικό στον Καβάφη; Είναι δυνατόν αυτό να γίνει με τα παλιά σύνεργα της εμπειρικής φιλολογίας και της ευφημιστικής κριτικής που ποτέ δεν σκέφτηκαν ότι η συγκρότηση μιας γενεαλογίας δεν έχει να κάνει μόνο με το οικογενειακό δέντρο; Ερώτημα τρίτο: Από τα προηγούμενα καταλήγουμε αναπόφευκτα στη διαπίστωση ότι, από τη στιγμή που ο ποιητής επέλεξε την ποίηση για να διαπραγματευτεί το ερωτικό, είμαστε υποχρεωμένοι να μην αντιμετωπίσουμε τον λόγο του σαν λόγο μιας απλής δήλωσης ή μιας κοινωνικής θέσης ή μιας πολιτικής στάσης. Αυτά μπορεί να είναι υπαρκτά αλλά μόνο μέσα από τη δραστικότητα της ποιητικής γραφής, δηλαδή μέσα από μια περίπλοκη και επεξεργασμένη διατύπωση που επιδιώκει πρωτίστως να καταστήσει το θέμα λογοτεχνικό έργο. Το γεγονός όμως ότι ο Καβάφης επέλεξε να μην σιωπήσει γι' αυτή την πλευρά της υπόστασής του (όπως έχουν κάνει πολλοί άλλοι) αλλά να διακινδυνεύσει την ίδια τη θέση του στην ποίηση, σημαίνει ότι γι' αυτόν η διαπραγμάτευση του ερωτικού ξεκινούσε από μια τόσο ισχυρή ανάγκη που δεν μπορούσε να την αποτρέψει. Ο διπλωμάτης, κρυφίνους, υπολογιστής και επιφυλακτικός Καβάφης θα περιμέναμε να παραμείνει ιστορικός, διδακτικός, οικονομικός, πολιτικός, σχολικός ή ό,τι άλλο επιθυμείτε (όλα έχουν δοκιμαστεί), αυτός όμως, σε εποχή δύσκολη και εύθικτη, επέλεξε να εκτεθεί εκεί που ήταν πιο ευάλωτος: στην ποίησή του. Πώς λογαριάζουμε σήμερα αυτό το τόλμημα, Πώς διαβάζουμε τον ποιητικό του λόγο όταν διαπραγματεύεται το ερωτικό; Έχουμε διαμορφώσει μια θεώρηση που να το περιλαμβάνει; Έχουμε να προτείνουμε μια προσέγγιση που να έχει τον δικό της συγκροτημένο λόγο έναντι της καβαφικής πρότασης; Ή μήπως μας αρκούν τα στερεότυπα, και αυτά δυστυχώς έχουν εμφιλοχωρήσει παντού, ακόμη και σε αυτούς που πιστεύουν ότι το πρώτο και κύριο μέλημα είναι να απομονώσουν τον Καβάφη ομοφυλόφιλο, ακριβώς γιατί υποκύπτουν στο είδος εκείνο της οικειοποίησης που αρνούνται σθεναρά σε άλλους;

Ερώτημα τέταρτο: Η ποίηση δεν είναι μια απλή άσκηση υφολογίας ούτε αισθητική έκφραση εν κενώ. Πάντα απευθύνεται, πάντα υπάρχει εν αναμονή της ανάγνωσης. Επιστρέφει έτσι την ιδιωτική διαπραγμάτευση στη γλώσσα της τέχνης εκεί που ανήκει: στον κοινωνικό χώρο και στη δημόσια έκθεση. Υπό αυτή την έννοια επομένως η διαπραγμάτευση του «ερωτικού» στον Καβάφη έχει την ιστορία και την κοινωνία ως υποδοχή. Η διαπραγμάτευση αυτή (όπως και η αντίστοιχη του «ελληνικού»), μεταφέρει ένα μήνυμα που περιμένει από μας να το επεξεργαστούμε και να το κατανοήσουμε. Μπορεί να μην υπάρχουν όρια σε αυτή την αποδοχή. Ένα πράγμα όμως είναι σίγουρο: όποια και αν είναι η κατανόηση, όπως και αν αποκωδικοποιήσουμε το μήνυμα, παραμένει πάντα μέσα στα όρια του ποιητικού λόγου.

Χωρίς μια άποψη/θεώρηση/προσέγγιση για τον λόγο της ποίησης, κάθε οικειοποίηση, είτε διεκδικεί τον ιστορικό, είτε τον ελληνικό, είτε τον οικουμενικό, είτε τον ομοφυλόφιλο Καβάφη, πέφτει στη ίδια παγίδα: αξιοποιεί τον ποιητή πολιτικά και ιδεολογικά, για τους δικούς της στόχους και για τα δικά της συμφέροντα. Το ερώτημα έγκειται στο εξής: Αν έτσι έχουν τα πράγματα, μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι υπάρχουν ερμηνείες που δεν είναι πολιτικές και ιδεολογικές; Και αν ναι, ποιες είναι αυτές; Μήπως θεωρούμε ως πιο «φυσικές» τις ερμηνείες που έχουμε συνηθίσει, αυτές που έχουμε αφομοιώσει, και, δυστυχώς, θεωρούμε ακίνδυνες, αντικειμενικές και αθώες;

Ερώτημα πέμπτο: Ξέρουμε ότι το πιο συνηθισμένο ολισθήμα επαναστατών, εξεγερμένων, περιθωριακών, εναλλακτικών (κ. ά) είναι να επαναλαμβάνουν τη συμπεριφορά και να υιοθετούν την τακτική του συστήματος που θέλουν να υπονομεύσουν ή να ανατρέψουν. Το επιχείρημα είναι γνωστό: χωρίς παρόμοια στρατηγική δεν καταγράφεται η αντίδραση στον κοινωνικό χάρτη, χωρίς τη διεκδίκηση της διαφοράς κανένα πρόβλημα δεν γίνεται ορατό. Το ερώτημα όμως είναι απλό: Πώς ανατρέπεται μια άποψη, ιδεολογία, προκατάληψη, αντίδραση όταν χρησιμοποιείς τα ίδια μέσα; Γιατί να υποκαταστήσουμε μια παλαιά διεκδίκηση εξουσίας με μια καινούργια; Επιπλέον: Όταν προσκαλούμε κάποιους σε μια συνάντηση με τον τίτλο «ο ομοφυλόφιλος Καβάφης», τι θέλουμε να περάσουμε ως μήνυμα; Ελάτε να μιλήσουμε για τον ομοφυλόφιλο Καβάφη ως άνθρωπο; Ως άνθρωπο και ποιητή; Ως κάτι που είναι υπό συζήτηση; Τι απαντά κανείς σε όσους δολίως διαδίδουν ότι η συνάντηση γίνεται από ομοφυλόφιλους που θέλουν να οικειοποιηθούν τον Καβάφη για τη δική τους υπόθεση; Λίγοι, φαντάζομαι, θα σκεφτούν ότι μπορεί να είναι ένας προκλητικός τρόπος να τεθεί ξανά η ποιητική διαπραγμάτευση του ερωτικού από τον Καβάφη. Αν συμφωνήσουμε ότι ο Καβάφης ως πολίτης ήταν ομοφυλόφιλος (με όποιες επιφυλάξεις για την ιστορία και την κοινωνία θέλετε, ακόμη και για τη γλωσσική εκφορά της υπόθεσης), υπάρχει μόνο ένας τρόπος να μιλήσουμε γι' αυτό; Προσωπικά με ενδιαφέρει η συζήτηση για τη διαπραγμάτευση του ερωτικού, και αυτό είναι κάτι που μου το επιβάλλει ο ίδιος ο ποιητής. Δεν ανήκει στη διακριτική μου ευχέρεια. Ο Καβάφης απαιτεί να τοποθετηθούμε απέναντι στη δική του αντισυμβατική στάση. Μας καλεί να τον διαβάσουμε σαν έναν ποιητή που θέλει να μιλήσει με τη δική του γλώσσα, για τον πόθο, τη λαγνεία, την ηδονή, την επιθυμία, το σεξ, το έγκλημα, το περιθώριο. Τι έχουμε εμείς σήμερα να πούμε για όλα αυτά; Τι έχει να πει η Φιλοσοφική Αθηνών και, φευ, η Φιλοσοφική Θεσσαλονίκης και, τρεις φευ, οι επίλοιπες Φιλοσοφικές για το ζήτημα αυτό;

Ερώτημα έκτο: Αφού έτσι τίθενται τα ερωτήματα, αξίζει να τα διερευνήσουμε περαιτέρω ορίζοντας τις κύριες θεματικές:

α) Καβάφης και ομοφυλοφιλία.

β) Ποίηση και έρωτας.

γ) Έρωτας και σεξ.

δ) Τι σημαίνει μιλώ για τον έρωτά μου;

ε) Πόσο δύσκολη είναι η αποδοχή της διαφοράς;

στ) Το γεγονός ότι ο Καβάφης καταφεύγει, συνήθως, στη μνήμη και στη φαντασία, καθιστά ανύπαρκτη τη διαπραγμάτευση του ερωτικού, η οποία συγκεκριμενοποιείται με την απόλαυση που περιγράφει ότι εκλύεται από τη συνεύρεση ανδρών;

ζ) Αν το δεχτούμε αυτό, τι μας εμποδίζει να οικειοποιηθούμε τον λόγο του Καβάφη για τον δικό μας έρωτα (όποιος και αν είναι αυτός); Υπάρχει γενικά κάποια απαγόρευση στην προσοικείωση του μηνύματος; Μήπως, αν προσυπογράψουμε την απαγόρευση, καταστρέφουμε το σημαντικότερο κεκτημένο της ποίησης: την πολυσημία της;

Ερώτημα έβδομο: Αφού έχουν τεθεί όλα αυτά τα ερωτήματα φτάνουμε σε ένα τελευταίο και κρίσιμο: Όποιος συμμετέχει σε μια συζήτηση για τον «ομοφυλόφιλο» Καβάφη σημαίνει ότι έχει ήδη προσχωρήσει σε μια συγκεκριμένη θεώρηση ή τάση (ελληνική ή διεθνή); Σημαίνει ότι έχει ήδη εκχωρήσει κάποια δικαιώματα αντιπροσώπευσης και κατηγοριοποίησης; Μήπως σημαίνει ότι έχει φορέσει, εκών άκων, ένα καπέλο που τον εμποδίζει να αντιδράσει, να διαφωνήσει, να διαφοροποιηθεί, εφόσον και αν θέλει; Ή να έχει ενδώσει σε ένα είδος πολιτισμικού εκφοβισμού;

Ερώτημα όγδοο: Προφανώς κάτι παρόμοιο θα είχε κατά νου η συντάκτρια του σημειώματος «Ο γκέι Καβάφης», (Κυριακάτικο Βήμα, 17 Νοεμ. 2013): «Τα όρια του γελοίου αγγίζει η εμμονική προσκόλληση φορέων και μερίδας μελετητών στην ομοφυλοφιλία του Καβάφη. Το Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών διοργανώνει στις 19 Νοεμβρίου βραδιά για τον ομοφυλόφιλο Καβάφη διότι «η ερωτική του αναζήτηση ήταν στην καρδιά της ποίησής του». Χαρακτηρίζει μάλιστα την προσέγγιση αυτή «πρωτότυπη οπτική». Καθόλου πρωτότυπη και εντελώς κοινότοπη. Προφανώς όμως ο γκέι Καβάφης «πουλάει» επικοινωνιακά. Είναι ζήτημα αν οι προσεγγίσεις αυτές είναι ιστορικές ή ανιστόρητες, δεδομένου ότι προβάλλονται στην ομοφυλοφιλία του Καβάφη θέσεις του δυτικού, και ακριβέστερα αγγλοσαξονικού, έμφυλου λόγου των τελευταίων δεκαετιών. Ισχύουν άραγε για την ομοφυλοφιλία στην αλεξανδρινή κοινωνία του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα; Το ουσιαστικότερο όμως είναι αν η ομοφυλοφιλία του Καβάφη έχει όντως κεντρική θέση στην ερμηνεία της ποίησής του. Με επιτιμητικό τόνο και σαρωτική διάθεση η εφημερίδα θεωρεί δεδομένες τις απόψεις των συμμετεχόντων πριν τις ακούσει, με προφητική βεβαιότητα περιγράφει το θεωρητικό πλαίσιο της συζήτησης και με δημοσιογραφική άνεση μετατρέπει τον «ομοφυλόφιλο» Καβάφη σε «γκέι». Δυσανάλογη αντίδραση και δυσεξήγητη προπέτεια στην ανακοίνωση μιας ακόμη συνάντησης για τον Καβάφη. Δεν ενημερώνει απλώς τον αναγνώστη της για την εκδήλωση, ως θα όφειλε, αλλά επιχειρεί να τον επηρεάσει αρνητικά εκ των προτέρων καθοδηγώντας την κρίση και τη γνώμη του. Πολλά τα ερωτήματα εδώ. Για παράδειγμα: Πώς θα μελετήσουμε αν το ζήτημα της ομοφυλοφιλίας στην ποίηση του Καβάφη έχει κεντρική θέση; Αποφεύγοντάς το ευσχήμως; Θέλουμε έναν Καβάφη «καθαρό», χωρίς «ακατάλληλες» πλευρές, αφήνοντας στη σκιά ό,τι δεν υπηρετεί τη συμβατική θέση του στην ιστορία της λογοτεχνίας; Γιατί δεν μας ενοχλεί η κατεστημένη θεώρηση του Καβάφη που τον θέλει ή θυμόσοφο γέροντα της ανθρωπίνης κατάστασης ή ιστορικό ποιητή της πατριδογνωσίας ή ερωτικό ποιητή ενός αφηρημένου, ουδέτερου ανέραστου ερωτισμού; Γιατί η αντίδραση είναι χλιαρή ή ανύπαρκτη όταν πρόκειται για εκδηλώσεις που βασανίζουν τον κόσμο αλλά και τον ποιητή με την επανάληψη κοινών τόπων ή για επιτροπές/συνέδρια/επίσημες εκδηλώσεις με μηδενική απόδοση στη μελέτη του καβαφικού έργου αλλά μεγάλο εκτόπισμα στα μέσα επικοινωνίας;

Δίδαγμα: Ο Καβάφης δεν είναι κτήμα ούτε κεκτημένο. Το όνομα συνοψίζει ένα έργο που σε κάθε εποχή τίθεται υπό διαπραγμάτευση για να υπηρετήσει επιθυμίες, ανάγκες και νοήματα. Όταν παρεμβαίνουν ιδεολογήσεις, που ευνοούνται εν μέρει από το ίδιο το έργο, τότε υπάρχει πάντα ο κίνδυνος να ολισθήσει κανείς σε στρατεύσεις και υπερερμηνείες. Έναντι της θεσμικής τυποποίησης του Καβάφη υπάρχει βέβαια πάντα διαθέσιμη η προοπτική της αναθεώρησης, χωρίς όμως τη δογματική ορθοδοξία που επιδιώκει να μας πείσει ότι πρέπει να διαλέξουμε ανάμεσα στον «πολιτικό», «κοινωνικό». «ιστορικό», «φιλόσοφο», «ερωτικό» ή «ομοφυλόφιλο» Καβάφη. Το μονοσήμαντο, το μονόπλευρο, το μονογαμικό δεν ήταν ποτέ γνωρίσματα του ποιητικού λόγου ούτε εν γένει της λογοτεχνίας. Γι' αυτό εξάλλου συνεχίζουμε να διαβάζουμε Καβάφη διαφωνώντας διεκδικητικά.

Δημήτρης Δημηρούλης, Ο Καβάφης και η ιδεολόγηση του φύλου

Συντάχθηκε απο τον/την Μάνος Στεφανάκης
Τετάρτη, 15 Ιανουάριος 2014 22:39

ΠΗΓΗ: εφημ. ΑΥΓΗ, 1-12-2013